

Snežana Đekić\*

Sonja Jovanović\*\*

## ORIJENTACIJA POLJOPRIVREDE SRBIJE KA KONKURENTNOSTI KVALITETOM

**Sažetak:** Funkcionisanje kompanija koje proizvode poljoprivredne i prehrambene proizvode usmereno je ka satisfakciji potreba stakeholdera, posebno potreba potrošača. Kvalitet hrane prilagođen potrebama i očekivanjima kupaca osnova je opstanka kompanija i njihovog prilagođavanja uslovima na tržištu. Postoji povezanost između kvaliteta i konkurentnosti jer nivo kvaliteta ukazuje i na nivo konkurentnosti.

Evropsko tržište nameće obavezu obezbeđenja odgovarajućih standarda i u oblasti proizvodnje hrane. Takođe, globalno okruženje zahteva da se plasman hrane odvija uz pomoć inovativnog marketinga. Poslovni imidž kompanija jača uz poboljšanje eko performansi preduzeća, naročito uz eko marketing. Briga o eko kvalitetu odnosi se na oblasti nabavke sirovina, proizvodnje gotovih proizvoda, skladištenja, prodaje, distribucije, odlaganja otpada, informisanja potrošača i eko obeležavanja. Zbog toga i upravljanje ekološkim performansama kompanija postaje jedan od prioriteta u upravljanju. Izražena je potreba stvarnog poštovanja prava potrošača, što uključuje i pravo na obeštećenje.

Poljoprivreda Srbije ima potencijala za razvoj uz dugoročno očuvanje resursa. Međutim, neophodna su podsticajna sredstva radi ostvarenja evropske i svetske perspektive poljoprivrede, kao i poboljšanje materijalnog statusa poljoprivrednika. Esencijalno je pitanje i razvoj agrarnog preduzetništva uz primenu dobre poljoprivredne prakse.

**Ključne reči:** konkurentnost kvalitetom, standardi kvaliteta, eko kvalitet, tržišno okruženje, agromarketing, prava potrošača hrane

## ORIENTATION OF SERBIAN AGRICULTURE TO COMPETITIVENESS WITH QUALITY

**Abstract:** Operation of companies that produce agricultural and food products is directed towards satisfaction of stakeholders' needs, and especially consumers' needs. Quality of food adapted to needs and expectations of the buyers is the basis for survival of companies and their adaptation to market conditions. There is connection between quality and competitiveness because the level of quality indicates the level of competitiveness.

European market imposes the obligation to provide adequate standards in the area of food production. Also, the global environment demands that disposal of food products is done with the help of innovative marketing. Business reputation of companies becomes stronger with improvement of eco performances of the enterprise, especially with eco marketing. Eco quality care relates to areas of acquisition of raw materials, production of finished products, storage, sales, distribution, waste disposal, consumer information and eco labeling. Therefore managing the eco performances of the companies becomes one of the priorities in management. There is a clear need to really respect the rights of the consumer, which includes the right for compensation.

Serbian agriculture has the potential for development with long term preservation of resources. However, subsidiary funds are needed to accomplish European and World agriculture perspective, as well as to improve the financial status of the farmers. The essential question is also the development of agricultural entrepreneurship with application of good agricultural practices.

**Key words:** competitiveness with quality, quality standards, eco quality, market environment, agro marketing, food consumers rights

---

\* Snežana Đekić, redovan profesor na Ekonomskom fakultetu u Nišu, [snezana.djekic@eknfak.ni.ac.rs](mailto:snezana.djekic@eknfak.ni.ac.rs)

\*\* Sonja Jovanović, docent na Ekonomskom fakultetu u Nišu

## **1. UVOD**

Činjenica je da su rezultati srpske poljoprivrede iskazani na svetskom tržištu ispod onih koji su realno mogući na osnovu poljoprivrednih resursa koji postoje. Stalno poboljšanje kvaliteta osnova je poslovnog uspeha kompanija i njihovog opstanka na tržištu hrane. Unapređenje sistema kvaliteta predstavlja ključni uslov za uspešnu saradnju Srbije sa svetom, pre svega sa zemljama Evropske unije. Kvalitet je osnova jačanja konkurentnosti na domaćem i inostranom tržištu, jer reprezentuje sposobnost preduzeća da smanji troškove poslovanja, poveća produktivnost i koristi inovativnu tehnologiju u cilju zadovoljenja potreba kupaca čije se dugoročno poverenje očekuje.

Kontrola kvaliteta prolazi kroz organizaciono prilagođavanje novim uslovima. Stalna provera kvaliteta se sprovodi kroz planske i sistematske aktivnosti preduzeća. Obezbeđenje kvaliteta podrazumeva usaglašenost ne samo u sferi proizvodnje već i razvoja, pakovanja, reciklaže proizvoda i sl. Permanentno poboljšanje kvaliteta obezbeđuje dugoročnije rezultate u smislu povećanja stepena efikasnosti sistema upravljanja i omogućava predviđanje budućeg razvoja u agrobiznisu.

Politikom upravljanja kvalitetom određuju se akcije vezane za kvalitet proizvoda, kvalitet rada, kvalitet organizovanja, kvalitet odlučivanja, kvalitet usluga i kvalitet uslova rada. Ulaganje u kvalitet proizvoda koji tržište zahteva je ustvari najunosnije. Međutim, sistem kvaliteta mora biti definisan i dokumentovan, mora posedovati mehanizme objektivnog vrednovanja ostvarenja ciljeva, mora izdržati povremenu proveru, a takođe mora obezbeđivati stvaran proces stalnih poboljšanja kvaliteta.

## **2. ORIJENTACIJA KA UNAPREĐENJU KVALITETA POLJOPRIVREDNO-PREHRAMBENIH PROIZVODA**

Integralno upravljanje kvalitetom u jednoj reprodukcionalnoj celini u poljoprivredi obuhvata aktivnosti od ideje o proizvodnji do dobijanja gotovog proizvoda ili faze potrošnje proizvoda određenog kvaliteta, radi zadovoljenja potreba potrošača. Poznavanja onog kvaliteta koga potrošač zahteva, predstavlja i polaznu osnovu za nove kvalitete koji se planiraju i razvijaju u celoj organizaciji. Potrebe potrošača hrane se tokom vremena menjaju, pod uticajem različitih faktora, ali se može postaviti pitanje koliko se te promene u Srbiji prate. Sistem menadžmenta kvalitetom precizira procese kojima se kvalitet obezbeđuje. Efektivnost izvršenja i upravljanja ovim procesima zavisi od kriterijuma i metoda koji se koriste za obezbeđenje kvaliteta, kao i od kvaliteta i raspoloživosti informacija koje se koriste pri sagledavanju određenih performansi.

Na osnovu definisanja potreba potrošača utvrđuju se politika i ciljevi kvaliteta preduzeća. Takođe se obezbeđuju resursi neophodni za ostvarenje ciljeva kvaliteta kao i metodološki resursi radi obezbeđenja efikasnosti i efektivnosti svih procesa. Značajno je i utvrđivanje načina za sprečavanje neusaglašenosti procesa i eliminaciju njihovih uzroka, kao i iznalaženje mogućnosti za stalno poboljšavanje efikasnosti i efektivnosti procesa i sistema. Kvalitet ulaznih elemenata (zemljišnih, finansijskih, materijalnih, ljudskih) značajno utiče na obezbeđenje ukupnog kvaliteta konkretne kompanije iz oblasti poljoprivredne proizvodnje.

Efikasnost poljoprivredne proizvodnje i razvoj konkretnog preduzeća zavise i od kvaliteta proizvoda, jer se ponuda proizvoda koji su ujednačenog kvaliteta brže realizuje na tržištu. Nepostojanje sistema kvaliteta znači eliminisanje preduzeća iz svetskih tokova tržišta. Zbog toga, unapređenje sistema kvaliteta predstavlja ključni uslov za uspešnu saradnju sa svetom. Od posebnog je značaja permanentno unapređivanje sistema upravljanja troškovima da bi se obezbedio siguran i prihvatljiv profit za preduzeće.

Sagledavanjem ključnih procesa koji imaju najviše uticaja na ispunjenja zahteva kupaca omogućava i zadovoljavanje svih stejkholdera – klijenata (kupaca, potrošača), menadžera i svih zaposlenih (ekonomska perspektiva), sindikata, akcionara i društva. Kvalitet procesa proizvodnje (upotreba organskog đubriva, kvalitetnog semena,) proizilazi iz samih specifičnosti poljoprivredne proizvodnje, koje su posledica njenog biološkog karaktera, odnosno uticaja karakteristika zemljišta, klime, postojanja dugih vegetacionih perioda u biljnoj i stočarskoj proizvodnji.

Konkurentnost jednog proizvoda se može izraziti odnosom kvaliteta i cene određenog poljoprivrednog proizvoda. Što je taj koeficijent veći, proizvod je konkurentniji. Inovativna marketing strategija pruža mogućnosti da se unapređenjem kvaliteta samog procesa proizvodnje ponuda učini zdravstveno vrednijom i bezbednijom. Kroz razvoj brenda, kvalitetnog i atraktivnog pakovanja, interesantne promocije, ponuda

preduzeća može postati kvalitetnija i konkurentnija. Pakovanje može imati veću ulogu u diferenciranju proizvoda na tržištu nego što je sada situacija sa srpskim prehrambenim proizvodima. Bitno je izgraditi specifične nivoe kvaliteta za posebne kategorije potrošača kada su u pitanju neprerađeni i prerađeni poljoprivredni proizvodi i sirovine za odgovarajuće grane industrije. Posebna pažnja mora biti posvećena proizvodima kao što su smrznuta hrana (čija je potrošnja u Srbiji relativno niska), alkoholna pića, upakovani proizvodi, šumski proizvodi, lekovito bilje, dodaci hrani. Bitan je takođe i kvalitet vode za piće i proizvodnju hrane.

Kvalitet je povezan sa preduzetništvom i tehnološkim inovacijama, pa je prednost na strani onih preduzeća koja adekvatnim kvalitetom umanjuju tržišni rizik. Ulaganja u osavremenjivanje tehnologije i proizvodnih kapaciteta u preradi poljoprivrednih proizvoda povećava se kvalitet ponude. Kvalitetu poslovanja, radnih procesa ali i kvalitetu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, na primer, doprinosi korišćenje robota za mužu i daljinskih solarnih sistema za navodnjavanje (koji se kontrolišu preko centralnih računara). Vertikalna proizvodna struktura može biti pouzdan put obezbeđenja kvaliteta i konkurentnosti, uz oslanjanje na sopstvenu sirovinsku bazu.

Na prodor na tržišta poljoprivredno-prehrambenih proizvoda utiče povećanje stepena zadovoljenja tražnje u pogledu kvaliteta, cena i rokova isporuke. Sve više je izražena tendencija da kvalitet bude osnovni element konkurentnosti i osnova sticanja bolje strategijske pozicije na tržištu. Istovremeno, nivo cena poljoprivrednih proizvoda imaće manji značaj kao element konkurentnosti. Poboljšanje kvaliteta ima odraza na smanjenje troškova proizvodnje zbog manjeg obima nekvalitetnih proizvoda i smanjenja troškova utvrđivanja nivoa kvaliteta. Visok kvalitet proizvoda uz sniženje troškova i povećanje produktivnosti i profitabilnosti proizvodnje spada u razvojne prioritete poljoprivrede Srbije. Adekvatno upravljanje kvalitetom hrane je vrlo značajna oblast povećanja konkurentnosti.

### 3. VEĆA KONKURENTNOST UZ POMOĆ STANDARDA

Standardi pre svega pružaju potrošačima informacije i zaštitu, obezbeđujući kvalitet i sigurnost proizvoda i usluga. Sistem upravljanja kvalitetom ISO 9000 deluje u pravcu usklađivanja kvaliteta proizvoda i usluga sa zahtevima potrošača, dok sistem ekološkog upravljanja deluje u pravcu zadovoljenja potrebe društva da zaštiti životnu sredinu. Poljoprivredna proizvodnja u Srbiji mora da uvažava stroge standarde kvaliteta, jer je konkurencija na tržištu veoma izražena upravo u oblasti kvaliteta i pridobijanja poverenja potrošača.

Poljoprivredna preduzeća iz naše zemlje u ovom pogledu kasne za preduzećima u mnogim zemljama. Primena standarda kvaliteta u agrobiznisu otežana je nemogućnošću delovanja na sve faktore koji opredeljuju visinu prinosa u poljoprivredi, mali obrt kapitala, značaj ove proizvodnje za zdravlje stanovništva i socijalni mir, rivalitet tradicionalne i savremene tehnologije, naročito na porodičnim gazdinstvima. U Srbiji je uvođenje standarda dodatno otežano i zbog problema obezbeđenja adekvatnog kvaliteta svih sirovina.

Kod uvođenja standarda ograničavajući faktor mogu biti finansijska sredstva i nedovoljna kompetentnost i sposobnost menadžmenta (najčešće se angažuju specijalizovane konsultantske agencije). Veliki zahtevi u pogledu kontrole kvaliteta i standarda o bezbednosti hrane u Srbiji neće moći da ispuni veliki broj malih preduzeća koja se teško prilagođavaju uslovima velike konkurencije. Međutim, ona preduzeća koja u svom sastavu imaju zaokružen veliki deo procesa sirovina i prerade, a čija proizvodna tehnologija nije zastarela moći će da podnesu konkurenciju i cenama i kvalitetom.<sup>1</sup>

Pre uvođenja standarda serije ISO 9000 nije se moglo u dovoljnoj meri uticati na kvalitet sirovina koji je umanjivan još pre ubiranja prinosa zbog dejstva štetoina, prilikom transporta, u skladištima i sl. Takođe, nije se mogao potpuno regulisati uticaj ljudskog faktora u pogledu neispunjavanja osnovnih sanitarnih uslova objekata, nepažljivog rukovanja opremom i tehnološkim procesima i sl. Standardizacija postupaka u proizvodnji hrane je neophodna da bi proizvod bio garantovanog kvaliteta. Standardi značajni za konkurentsku prednost kompanija, su: standardi Sistema menadžmenta kvalitetom ISO 9001; standardi Sistema upravljanja zaštitom životne sredine ISO 14001 i standardi Sistema menadžmenta bezbednošću hrane ISO 22000 koji olakšava primenu HACCP standarda.

---

<sup>1</sup> Vesić (2005: 388)

Za britansko ili švajcarsko tržište prilikom izvoza neophodno je obezbediti i FORM sertifikat koji izdaje Privredna komora Srbije i ovlašćene carinske institucije (bez obzira na prethodno obezbeđen neki od ISO standarda). Ruski sertifikat GOST-R koji važi za područje bivšeg SSSR-a, dobio je, na primer, „Karneks“. Specifično tržište muslimanskih zemalja zahteva prethodno obezbeđenje „halal“ sertifikata.

Pored definisanja željenog kvaliteta proizvoda i usluga prema jedinstvenim principima, obavezno je i postavljanje zahteva poboljšanja kvaliteta kod dobavljača sirovina. Sposobnost proizvođača da proizvodi proizvode u skladu sa zahtevima kupca, proverava se uvođenjem jedinstvenih mernih i ispitnih postupaka i metoda definisanih međunarodnim standardima. Integralni sistem upravljanja kvalitetom podrazumeva i standardizaciju informaciono – komunikacionog sistema u upravljanja kvalitetom.

Standard kvaliteta ISO 14000 obuhvata menadžment ekološkog sistema, analizu ekološke situacije, procenu ekoloških performansi, ekološko obeležavanje, ekološke aspekte proizvoda, racionalno korišćenje retkih i neobnovljivih resursa, eko-kvalitet u nabavci sirovina, eko-kvalitet u proizvodnji, eko-verifikaciju gotovog proizvoda, eko-kvalitet pakovanja i skladištenja, eko-kvalitet u prodaji i distribuciji, smanjenje količina otpadaka posle korišćenja, informisanje potrošača i „ekološko“ obeležavanje proizvoda i usluga. ISO 14 000 standardi odnose se na postupke provere, proveravanje sistema upravljanja zaštitom životne sredine, kriterijume za kvalifikovanje provera zaštite životne sredine. Primena ekološke tehnologije uz pravilan izbor lokacije za specijalizovanu proizvodnju bio hrane takođe doprinosi uvećanju konkurentnosti. Eko-marketing orijentacija preduzeća na zaštitu prirode i životne sredine povezana je sa poboljšanjem ekoloških performansi preduzeća. Ekološki menadžment obuhvata organizacionu strukturu, planiranje, odgovornost, praksu, postupke, procese i resurse za razvoj, uvođenje, postizanje, preispitivanje i održavanje politike zaštite životne sredine. Ovaj podsistem menadžment sistema se mora usklađivati sa postojećim menadžment sistemom u preduzeću. Formiranje ekološke deklaracije sa oznakom koja potrošačima jasno ukazuje na kvalitet hrane je takođe neophodno.

„Eko“ kvalitet se odnosi na nabavku, proizvodnju, pakovanje, skladištenje, prodaju, distribuciju i marketing usmeren ka zaštiti potrošača ili životne sredine. Poljoprivredno-prehrambeni proizvodi sa nekom od oznaka „eko“ kvaliteta garantuju da su proizvodnja i prerada vršeni bez upotrebe štetnih materija što je uslov njihove prodaje i prihvatanja od strane kupaca. Od posebnog je značaja kontrola upotrebe hemijskih sredstava.

Poslovna politika u oblasti kvaliteta je sastavni deo opšte politike društva čiji je prvi i osnovni cilj - blagostanje u društvu i kvalitet življenja uz obezbeđenje kvaliteta životne sredine.<sup>2</sup> Ekološka politika mora biti usmerena na smanjenje negativnih ekoloških posledica preduzeća uz primenu najbolje raspoložive tehnologije. Razvijene zemlje zahtevaju da uvozna dokumentacija sadrži, pored potpunog spiska sirovina i aditiva za konzervisanje i doradu poljoprivrednih proizvoda i opis procesa prerade i pakovanja poljoprivredno-prehrambenih proizvoda.

#### **4. BEZBEDNOST HRANE I ZAŠTITA POTROŠAČA**

U Evropskoj uniji propisani su postupci upravljanja rizikom, praćenja i monitoringa za pojedine kontaminante ili grupe kontaminata u zemljištu, poljoprivrednim kulturama, finalnim proizvodima i namirnicama biljnog i životinjskog porekla (mikrobiološki, hemijski i fizički agensi). Evropski program za zdravstvenu bezbednost hrane sprovodi se od 1990. godine. Sve evropske zemlje su uključene u Evropski sistem za kontrolu kvaliteta i zdravstvene bezbednosti hrane. Oblasti na koje se ovaj sistem odnosi pre svega su maksimalno dozvoljene koncentracije aditivi i arome u prehrambenim proizvodima, genetski modifikovana hrana, dijetetski proizvodi, zdravlje biljaka i životinja, zagađivači u lancu ishrane i biološki rizici.<sup>3</sup>

U EU je 2000. godine doneta „Bela knjiga o bezbednosti hrane“ koja obuhvata plan aktivnosti i propisa da bi se uspostavio integrisani sistem kontrole hrane. Rezultat toga je uredba 178/2002 (koja uvodi sistem brzog uzbunjivanja ukoliko se ustanovi da je proizvod neispravan) i čitav set propisa, takozvani „higijenski paket“, koji reguliše oblast bezbednosti hrane. Osim toga podrazumeva se i ujednačenost regulative za kvalitet proizvoda i poslovanje izvoznika i uvoznika. Ograničavanje ili zabrane upotrebe pojedinih sredstava ili

---

<sup>2</sup> <http://www.ekopokret.org.yu>

<sup>3</sup> Đekić (2005: 272)

postupaka u procesu proizvodnje hrane baziraju se i na praćenju korišćenja kontaminanata u pojedinim karikama proizvodnje. „Bela knjiga o evropskoj strategiji za ishranu, višak telesne težine i zdravstvene probleme vezane za gojaznost“ iz 2007. godine obuhvata samoregulišuće mere u oblasti proizvodnje hrane. Ova strategija je predvidela razvijanje partnerstva na nivou Unije i lokalnih mreža u oblasti boljeg informisanja potrošača, dostupnosti izbora zdravstveno bezbedne hrane, potenciranja fizičke aktivnosti, usmerenosti na decu i starije osobe, razvoja istraživanja kao baze za definisanje politika, razvoja sistema monitoringa i sl.

Primena standarda HACCP na nivou prerađivačke industrije i distribucije hrane i pića, zadovoljava kriterijume zdravstvene ispravnosti. Već skoro četiri godine standard HACCP obavezujući je na tržištima EU i Svetske trgovinske organizacije. Za bezbednost hrane podjednako moraju biti odgovorni uvoznik, izvoznik, proizvođač, prerađivač, distributer, prodavac, ugostitelj. Sveobuhvatni sistem kontrole obuhvata poljoprivrednike, tehnologe, prerađivače, distributere, prodavce, ugostitelje i medije koji reklamiraju proizvode. Veliki je broj oblasti na koje se primenjuje – ugostiteljstvo i dopremanje hrane, preradu brašna, mleka, mesa, voća, grožđa, povrća, jaja, sušare, klanice, proizvodnja bezalkoholnih pića i sokova, punionice vode, proizvodnja stočne hrane, silosi, pakovanje, transport, distribucija i trgovina prehrambenih proizvoda itd.

HACCP se zasniva na zadovoljenju principa koje je definisao Codex Alimentarius Commission, međunarodna organizacija za postavljanje standarda u prehrambenoj industriji. Ti principi su sledeći:<sup>4</sup> identifikovati moguće rizike po bezbednost hrane, odrediti kritične kontrolne tačke, uspostaviti kritične granice, uspostaviti sistem za praćenje i merenje, uspostaviti proceduru za verifikaciju efektivnosti HACCP sistema, uspostaviti sistem za čuvanje zapisa i druge zahtevane dokumentacije.

Sertifikat HACCP u oblasti prehrambene industrije u Srbiji dobila su na primer, preduzeća „Zaječarska pivara“, „Mlekara Subotica“, mlekara „Gložane“, fabrika ulja „Dijamant“, „Zlatibor voda“ itd. „Vino Župa“ iz Aleksandrovcia je 2006. dobila sertifikat HACCP i poboljšala svoj položaj na tržištu. Stalna brigada zaposlenih je visok stepen zadovoljstva kupaca (uz dobar asortiman i kvalitet proizvoda i poštovanje rokova isporuke). Zdravstvena ispravnost proizvoda i zaštita životne sredine nisu samo zakonska obaveza već i etički stav zaposlenih. Prisutno je stalno stručno usavršavanje zaposlenih i usmeravanje proizvođača voća i povrća, isporučioca sirovina.

U stočarskoj proizvodnji težište je na preventivnim akcijama sa ciljem obezbeđenja što bolje higijene i kvaliteta mesa i mleka. U tom pogledu, u Evropi se na farmama veterinarske akcije ispoljavaju primenom programa za nadzor zdravlja stada (HHSP – Herd Health Surveillance Programs).

Zakonom o bezbednosti hrane uređuju se u Srbiji uslovi za proizvodnju i promet bezbedne hrane i hrane za životinje, obaveze i odgovornosti subjekata u poslovanju sa hranom i hranom za životinje, sistem brzog obaveštavanja i uzbunjivanja, hitne mere i upravljanje kriznim situacijama, higijena i kvalitet hrane i hrane za životinje<sup>5</sup>. Cilj ovog zakona je da obezbedi visok nivo zaštite života i zdravlja ljudi, zaštitu interesa potrošača, zaštitu zdravlja i dobrobiti životinja, kao i zdravlja bilja i zaštitu životne sredine. Zakon o bezbednosti hrane uvodi nove principe u kontroli namirnica: transparentnost, analizu rizika (koriste je nadležni državni organi koji donose mere radi zaštite potrošača), načelo predostrožnosti, sledljivosti (proizvođač mora da ima podatak od koga je nabavio određenu sirovinu) i načelo zaštite potrošača.

ISO 22000:2005 i ISO 22000:2007 je međunarodni standard za sisteme menadžmenta za bezbednost hrane u lancu ishrane. Ovaj standard uključuje interaktivnu komunikaciju svih konkretnih aktera u ispunjavanju zahteva u vezi sa bezbednošću hrane.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede subvencionira proizvođače u Srbiji pokrivanjem dela troškova za uvođenje i sertifikaciju, pre svega HACCP sistema. Cilj programa podsticaja je uključivanje što većeg broja subjekata u poslovanje sa hranom i hranom za životinje uz ispunjavanje međunarodnih standarda. Pravo na korišćenje podsticajnih sredstava po Uredbi o korišćenju podsticajnih sredstava za uvođenje i sertifikaciju sistema bezbednosti hrane, imaju privredna društva i preduzetnici koji se bave proizvodnjom i prometom poljoprivredno- prehrambenih proizvoda, hrane za životinje, kao i sakupljanjem, preradom i uništavanjem otpadaka životinjskog porekla. Uspostavljanje HACCP menadžment sistema se između ostalog odnosi na dobru proizvođačku praksu i dobru laboratorijsku praksu uz formiranje sistema

---

<sup>4</sup> <http://www.ekopokret.org.yu>

<sup>5</sup> Službeni glasnik Republike Srbije (2009), br. 41

nacionalnih laboratorija sa odgovarajućom opremom i kadrovima. Dobra poljoprivredna praksa u smislu tradicionalne proizvodnje, ukoliko dobije na značaju u Srbiji doprineće povećanoj konkurentnosti.

Brend je prepoznatljiva robna marka koja garantuje kvalitet i specifičan skup karakteristika (fizičkih, hemijskih, organoleptičkih). Ako kupci prepoznaju kvalitet proizvoda sa određenog područja, onda nisu potrebne velike cijene u promociju marke. Režimi imenovana porekla proizvodnje, označavanja geografskog porekla, marke, uverenja o prilagođenosti upotrebe i druge potvrde o osobenostima, štite jednu teritoriju ili određenu grupu preduzeća. Brend je zdravstveno bezbedna, odnosno ekološki ispravna hrana.

Oznaka porekla se odnosi na proizvodnju, preradu ili doradu proizvoda koji potiču sa ograničenog područja i čiji su kvalitet i posebna svojstva uslovljeni geografskom sredinom i tradicionalnom proizvodnjom koja mu daje dodatnu vrednost. Na povećanje konkurentnosti ovih proizvoda utiče njihov jedinstveni kvalitet (kao futoški kupus). Proizvodi koji nose oznaku geografskog porekla kod potrošača stvaraju uverenje da se radi o proizvodima posebnih svojstava i specifičnog kvaliteta za koje su spremni da plate veću cenu. Psihološki faktor ima značajnu ulogu kod opredeljivanja kupaca za proizvode sa oznakom geografskog porekla.

Da bi pomoglo proizvođačima proizvoda koji se odlikuju nekom svojim specifičnošću Ministarstvo poljoprivrede izgradilo je i sistem za obezbeđenje kvaliteta hrane, na kao što su proizvodi sa „zaštićenim imenom porekla“, „zaštićenom geografskom oznakom“ i „tradicionalno garantovani proizvodi“.

Zdravstveno bezbedna mora biti bezbedna sa biološkog, hemijskog i fizičkog aspekta. Proizvodi moraju odgovarati higijenskim, sanitarnim, zdravstvenim i drugim uslovima u skladu sa zakonom. Hrana ne sme sadržati štetne materije u količinama opasnim po zdravlje, koji se javljaju kao rezultat zagađenja okoline, agrotehničkih i veterinarskih mera (hemijskim supstancama, antibioticima ili hormonima). Supstance koje nastaju u procesima proizvodnje i prerade a čine sastavni deo proizvoda mogu takođe predstavljati rizik po ljudsko zdravlje. Higijenska ispravnost hrane je bitna kao i ispravnost njenog sastava u pogledu energetskih, gradivnih i zaštitnih materija. Kod poljoprivrednih proizvoda koji se prodaju na zelenim pijacama u Srbiji su često kontrolisani uzorci neispravni a pogotovo za prerađene poljoprivredne proizvode (vina, prerađevine od mleka). Međutim, dešava se da ima neispravnih uzoraka i u hrani koja se prodaje u dragstorima.

Eurep GAP je standard o zdravstvenoj bezbednosti i sigurnosti hrane nastao na osnovu kriterijuma stvorenih od strane velikih maloprodajnih lanaca koji prodaju velike količine povrća i voća. Pri tome mora postojati povezani lanac kontrole hrane ili, kontrola „od njive do trpeze“. Ovaj standard proizvođačima navedenih proizvoda precizno definiše uslove koje moraju ispuniti da bi obezbedili međunarodnu sertifikaciju. Uz to je sistem dobre poljoprivredne prakse faktor rasta preduzeća i povećanja konkurentnosti.

U Evropskoj uniji razvijen je skup direktiva iz oblasti zaštite potrošača u cilju unificiranja stava pojedinih država prema ovoj problematici. Te se direktive odnose na zdravlje i hranu, sigurnost proizvoda, zaštitu ekonomskih interesa, sudsku zaštitu i obaveštavanje. Za zaštitu potrošača poljoprivredno-prehrambenih proizvoda najbitnije su direktive koje se odnose na ograničavanje upotrebe genetski modifikovanih mikroorganizama, sigurnost proizvoda, kontrolu prehrambenih proizvoda i obaveštavanje potrošača.

Prema našem Zakonu o zaštiti potrošača „Potrošač je fizičko lice koje kupuje proizvode ili koristi proizvode za lične potrebe ili potrebe svog domaćinstva. Potrošač je i privredno društvo, preduzeće, drugo pravno lice i preduzetnik, kada kupuje proizvode ili koristi usluge za sopstvene potrebe.“ Zakon o zaštiti potrošača reguliše širi spektar prava potrošača koja se odnose ne samo na njihovu pravnu i ekonomsku već i zdravstvenu bezbednost.

Pravo na zadovoljenje osnovnih potreba obuhvata zahtev da hrana koja spada u osnovne potrebe ljudi bude dostupna svima. Pravo na bezbednost postavlja zahtev da proizvodi i proizvodni procesi obezbede kvalitetnu hranu. Nekvalitetni i kontaminirani proizvodi koji se koriste u ishrani mogu imati veoma negativne posledice po ljudsko zdravlje. Pravo na informisanost znači da kupci poljoprivredno-prehrambenih proizvoda ne smeju biti obmanuti. Potrošač mora dobiti minimum informacija i odgovarajuće podatke o proizvodu, takođe mora dobiti proizvod čiji kvalitet odgovara onom koji je iskazan prilikom promotivnog oglašavanja.

Pravo izbora ukazuje na širinu asortimana a u Srbiji asortiman kvalitetnih proizvoda u mnogim linijama proizvodnje hrane nije dovoljno širok. Pravo da se čuje glas potrošača uz pomoć njihovog organizovanja i samozaštite odnosi se i na postupke uvođenja novih proizvoda.

Pravo potrošača na obeštećenje (značajno je da li se radi o ubrzanom sudskom postupku i da li postoji mogućnost vansudskog poravnjanja) je pravo koje su potrošači u Srbiji nedovoljno koristili, što je povezano sa nedovoljnom informisanošću, upornošću i nepotpunim obeležavanjem proizvoda. Pravo potrošača na

obrazovanje odnosi se na sticanje znanja o pravima i odgovornostima potrošača. Pravo potrošača na zdravu životnu sredinu što potencira i konzumerizam odnosi se na obezbeđenje okruženja koje ne predstavlja opasnost po zdravlje potrošača.

Proizvodi i usluge namenjeni potrošačima moraju biti u skladu sa deklarisanim standardima, tehničkim ili drugim propisima za zaštitu života i zdravlja potrošača i životne sredine. Ako proizvod ili grupe proizvoda predstavljaju ili mogu da predstavljaju opasnost za život i zdravlje potrošača, životnu sredinu ili mogu da nanese štetu imovini potrošača, nadležni organ ograničava ili zabranjuje njihovu prodaju. Kontrola kvaliteta poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda i njihovih prerađevina koji se izvoze ili uvoze, utvrđuje da li ti proizvodi ne samo u pogledu kvaliteta, već i količine, pakovanja deklarisanja, označavanja, ambalaže, prevoznih sredstava i transporta odgovaraju propisanim normama. Naravno, neophodno je i postojanje prethodne samokontrole od strane samih proizvođača.

Upravo uvođenjem HACCP sistema smanjuje se broj slučajeva trovanja hranom i pritužbi potrošača, kao i pojava kvarenja namirnica, poboljšava se odnos između prerađivača hrane i inspekcijских službi (poljoprivredna, veterinarska, sanitarna, tržišna), prerađivača i potrošača.<sup>6</sup> Zadovoljstvo i trajno poverenje potrošača takve hrane povezano je sa smanjenjem broja reklamacija i povraćaja kupljenih proizvoda, jer su kupovine sve sigurnije i manje rizične. Smanjuje se broj kontrola i analiza i troškovi kontrole, a prisutan je kontinuirani monitoring. Takođe, HACCP garantuje pouzdan proces proizvodnje i kao rezultat toga ispravan proizvod, što je pravo potrošača.

## 5. ZAKLJUČAK

Vizije srpskih lidera u vezi ostvarenja većeg prometa i većeg profita se mogu realizovati kroz plasman bezbedne hrane i neophodno uvođenje standarda. Mora postojati pro-aktivan odnos prema postojećim i budućim zahtevima društva, zaštititi okoline odnosno kvalitetu usklađenom sa zahtevima kupaca, koji se stalno unapređuje. Povećanje društvene odgovornosti preduzeća potrebno je radi kontinuirane proizvodnje bezbednih prehrambenih proizvoda.

Stalno poboljšanje plasmana poljoprivredno-prehrambenih proizvoda bazirano je na postizanju visokog kvaliteta proizvoda. Razvojni prioritet poljoprivrede Srbije je poštovanje strogih standarda kvaliteta, jer je konkurencija na svetskom tržištu veoma izražena upravo u oblasti kvaliteta i pridobijanja poverenja potrošača. Kvalitet ljudskih resursa, odnosno motivisanost, kvalifikovanost, odgovornost zaposlenih i realizacija programa obuke iz oblasti kvaliteta su vrlo bitna karika u povećanju konkurentnosti, pa to mora biti izraženije i kada su u pitanju zaposleni u poljoprivredi Srbije.

Zaštita potrošača (jednim delom) i smanjenje rizika po zdravlje se ostvaruje zadovoljenjem potreba za kvalitetnom hranom. Na putu ka EU, Srbija bi trebalo da razvija politiku proizvodnje koja kao bitan element obuhvata permanentan proces uvođenja sistema kvaliteta u poljoprivrednu proizvodnju.

## 6. LITERATURA:

- [1] Barac N., Đekić S., Milovanović G., (2003) *Upravljanje kvalitetom sa posebnim osvrtom na proces kvaliteta logistike*, zbornik sa međunarodnog naučnog skupa „Upravljanje kvalitetom i pouzdanošću“, Beograd, DQM
- [2] Đekić, S., (2005) *Agrarni menadžment*, Niš, Ekonomski fakultet
- [3] Đekić, S., (2006) *Kvalitet u prehrambenom sektoru kao determinanta savremene konkurentnosti*, „Ekonomске teme“, Niš, Ekonomski fakultet
- [4] Đekić, S., (2003), *Prilog izučavanju kvaliteta kao determinante ekonomije preduzeća u agrobiznisu*, „Ekonomika poljoprivrede“, Beograd, DAEJ
- [5] Grupa autora, (2001) *Sistem kvaliteta ISO 9001:2000*, Novi Sad, Univerzitet u Novom Sadu

---

<sup>6</sup> <http://www.ishrana.com/sertifikati.htm>

- [6] <http://www.agropress.org.yu>
- [7] <http://www.ekopokret.org.yu>
- [8] <http://www.ishrana.com/sertifikati.htm>
- [9] <http://www.poljoprivreda.info>
- [10] <http://www.savetnik.org>
- [11] *Multifunkcionalna poljoprivreda i ruralni razvoj*, zbornik, (2005), Beograd, Institut za ekonomiku poljoprivrede i drugi
- [12] *Službeni glasnik Republike Srbije, Zakon o bezbednosti hrane*, Beograd, br. 41, 2009.
- [13] Vesić D., (2005), *Mogućnosti primene menadžmenta kvalitetom u poljoprivrednoj proizvodnji*, „Ekonomika poljoprivrede“, Beograd, DAESCG